

ISTORIA ANTICĂ ÎN OPERA LUI NICOLAE IORGA

de
SEVER DUMITRAȘCU

S-a scris și se va mai scrie că a încerca să scrii despre Nicolae Iorga, chiar despre un fragment al operei sale, e o încercare nu numai **temerară**. Fiind acesta un moment omagial, rog să-mi fie permis și mic - simplu soldat în istoriografia românească ce-și număra anii la jumătate de mileniu - să aduc un omagiu acestui geniu al istoriografiei mondiale, cunoscut fiind ceea ce scrie Mihai Berza, un strălucit și neuitat, la rândul său, discipol al marelui savant: "Opera lui Iorga e atât de vastă - **poate cea mai vastă operă din istoria culturii universale**"¹ (s.n.S.D.), numărul și varietatea scrierilor este de "1300 cărți și broșuri și 20.000 articole cu caracter istoric, literar sau politic"², cum preciza în anul 1978, în volumul **Mari istorici ai lumii**, istoricul bucureștean Lucian Boia.

Nicolae Iorga a fost în primul rând medievist, lăsând istoriografiei universale cea mai importantă contribuție românească în acest domeniu. De asemenea, în opera sa, care nu a cunoscut "marginile de timp și spațiu", evul mediu românesc, scria recent istoricul român medievist, Șerban Papacostea, constituie "o entitate aparte"³.

Cercetătorul contemporan, ca și cel din trecut sau, credem noi, din viitor, va găsi însă că în opera lui N. Iorga un loc anume, un loc aparte, îl are antichitatea, istoria antică universală și istoria antică a României. Nu stă în intenția și nici în puterea noastră ca în rândurile acestei comunicări să facem o analiză profundă și amănunțită asupra acestui subiect. Îndrăznim, doar, să atragem atenția asupra câtorva dintre **marile idei** privind istoria antică pe care la găsim în opera sa.

Nicolae Iorga a scris însă și istorie antică. Deși publică în 1916 **Observații ale unui nespecialist asupra istoriei antice**⁴, lucrare de o mare onestitate, pe de o parte, onestitate tipică marilor oameni de știință, dar caracteristică și marelui său

1. - M. Berza, **Studiu introductiv**, în N. Iorga, **Pagini alese**, I, București, 1965, p. V.

2. - L. Boia, **Mari istorici ai lumii**, București, 1978, p. 108.

3. - Ș. Papacostea, **Nicolae Iorga și evul mediu românesc**, în N. Iorga, **Studii asupra evului mediu românesc**, București, 1984, p. 402.

4. - N. Iorga, **Observații ale unui nespecialist asupra istoriei antice**, București, 1916, *passim*.

caracter, Nicolae Iorga ne-a lăsat o mare operă referitoare la antichitate, referitoare la antichitatea clasică în genere, dar și referitoare la istoria antică a României. Și această operă cuprinde nu numai o informație ce uimește, dar și idei și sugestii de o mare forță pentru cercetarea antichității.

Mai mult decât atât, destinul, destinul tragic, **moirele**, au făcut ca ultima lucrare care ne-a rămas de la Nicolae Iorga și la care lucra atunci în noiembrie, 27 noiembrie 1940, să fie chiar o lucrare privind istoria antică. Desigur, e îndeobște cunoscut, aceasta era nu o lucrare de istorie antică, ci **Istoriologia umană**⁵, acea sinteză în care dorea să înfățișeze **“unitatea absolută a vieții omenești în orice margine de spațiu și timp”**, dar ne-a rămas numai prima parte: I. **Preistoria**; II. **Egiptul**; III. **Mesopotamia**; IV. **Civilizațiile Asiei Anterioare**; V. **Siria. Fenicia. Palestina**; VI. **Popoarele arice**; VII. **Bazinul egeean**; VIII. **Grecia**; IX. **China**, fantastic de mult chiar și pentru un specialist, căci avem expusă, cu excepția Romei, a Imperiului roman, întreaga **preistorie și istoria antică clasică a umanității**.

Astfel, sunt nu numai actuale, dar chiar proaspete am spune, considerațiile sale ce confirmă nu numai o cunoaștere aprofundată, întemeiată pe o documentare ce poate stârni mereu uimirea, marile idei de sinteză la care ajunge Nicolae Iorga și pe care firesc, cu firescul zeesc al geniului său, le risipește ca pe niște nestemate și în mare grabă într-un scurt text de sinteză, de două pagini și jumătate, dedicate Elamului, fără a le mai aminti pe celelalte, a căror discuție și coroborare științifică, azi ar impune publicarea unor volume:

1. **“Prioritatea în elaborarea unor anumite elemente de civilizație orientală nu (s.n. S.D.) poate fi atribuită Egiptului...”**.

2. Mesopotamia, în urma cercetărilor arheologice pe care Nicolae Iorga le aprecia drept **“comori de arheologie și artă”** are **“O altă istorie a antichității”**.

3. O altă istorie care nu începe la Sumer⁶, deoarece **“Centrul preistoric al regiunilor mesopotamice e dincolo, spre răsărit și spre regiunea celor două mari râuri, în Elam”**.

4. **“Elamul are, la Susa, o frumoasă civilizație neolitică de vase cu ornamente geometrice de o mare bogăție, asemenea cu aceea de la noi”**, nebănuind că afirmația sa se va confirma prin noile descoperiri din **Thessalia** și din **Munții Apuseni**, acestea din urmă inedite și,

5. **“Între limba și zeii Elamului și dravidienii Indiei s-au observat legături”, legături reale și anterioare “lumii” sumeriene și celei indoeuropene (ariene)**.

Nicolae Iorga a studiat toate aspectele istoriei naționale. Parafrazându-l pe George Călinescu, putem spune că nu există nici chiar o nuanță a istoriei civilizației și culturii românești de până la el, la care să nu se fi referit, asupra căreia să nu ne lase sugestii și chiar drumuri largi pentru cercetare și reflecție.

Istoria antică a României - istoria Daciei -, i-a stat mereu în atenție, înce-

5. - N. Iorga, **Materiale pentru o istoriologie umană**, Fragmente inedite publicate de Liliana N. Iorga, Cuvânt înainte de D.M. Pippidi, București, 1968.

6. - N. Iorga, **Materiale pentru o istoriologie umană**, București, 1968, p. 185-187.

pând cu sinteza din 1905, **Geschichte des rumanischen Volkes** și sfârșind cu capodopera **Istoriei Românilor** în 10 volume, din 1936-1939.

Din uriașa sa gândire și reflecție asupra istoriei antice a țării noastre încercăm, acum, să zăbovim asupra următoarelor:

1. - Periodizarea istoriei antice a României.
2. - Autohtonă și continuitatea poporului român.
3. - Romaniile populare în Dacia secolelor postareliene.
4. - Etnogeneza românească.

1. - În ultimul deceniu, mai precis în 1984, istoricul Șerban Papacostea, într-un studiu de mare adâncime și de un orizont necunoscut în istoriografia noastră, intitulat **Nicolae Iorga și evul mediu românesc**, scrie: "Pentru istoricul român (Nicolae Iorga n.n. S.D.), evul mediu e îndelungatul interval în care societatea europeană, emancipată de constrângerile statului birocratic care a fost Imperiul roman târziu, ultima incarnație a statului antic, s-a dezvoltat nestingherit, manifestându-și liber forța și avântul creator. Definirea esenței lumii medievale - larga descătușare a societății din strânsorile statului "de strictă reglementare" al antichității târzii și participarea forțelor sociale emancipate la actul de creație spontan și liber - permite și fixarea proceselor istorice care îl delimitează: la origini, dispariția Imperiului roman târziu și triumful creștinismului, iar la capătul celălalt, apariția și dezvoltarea statului modern, centralizator înainte de a deveni absolutist, care a reintrodus, pe alte baze, controlul asupra societății."⁷

Așadar, începutul evului mediu trebuie să-l plasăm la 274/275, respectiv, pentru zona Dunării, cel târziu la începutul secolului VII (602, e.n.). Deci nu un mileniu "întunecat", liniar și blocat numai de continua "presiune a stepei", ci, așa cum scria Nicolae Iorga: "un puternic val de popularitate, dacă se poate întrebuița termenul în acest sens, se desprinde din această ascensiune a maselor disprețuite și umilite, la viața comunității în toate domeniile."⁸ Prin **localism**, **spontaneitate** (inițiativă), **solidaritate** de interese între toți membrii comunității se ajunge la ceea ce Nicolae Iorga numea "o minunată productivitate"⁹, care a dat acestei epoci nu numai originalitate, dar a "**regenerat și a sporit umanitatea europeană**"¹⁰.

2. - Nicolae Iorga a studiat temeinic și cuprinzător mileniul I, e.n., ne-o dovedesc fără putință de tăgadă volumele I₂ și II, respectiv **Sigiliul Romei și Oamenii pământului din Istoria Românilor**. După Nicolae Iorga, știința istorică "pleacă de la izvoare"¹¹ și acestea i-au permis să cunoască real acest fundamental capitol din istoria antică și medievală a României. Nicolae Iorga a consacrat pro-

7. - Ș. Papacostea, *op. cit.*, *loc. cit.*, p. 403; cf. și M. Berza, **Nicolae Iorga, istoric al evului mediu**, București, 1944, p. 54.

8. - N. Iorga, **Moyen Âge et Antiquité**, în *Scientia. Revue Internationale de Synthèse Scientifique*, 1930, martie, p. 193-194.

9. - *Idem*, *ibidem*, p. 195.

10. - *Idem*, **Âge Byzantin?**, în *Etudes byzantines*, I, București, p. 304.

11. - *Idem*, **Generalități cu privire la studiile istorice**, București, 1944, p. 128.

blemelor autohtoniei și continuității poporului român mai multe lucrări, de întindere redusă¹², pentru ca, ulterior, să-și precizeze ideile, spre sfârșitul vieții, în monumentală sinteză asupra **Istoriei Românilor**. Autohtonismul, romanitatea și continuitatea românilor au fost susținute de marele istoric pe temeuri documentare ce uimesc chiar și specialiștii în materie. Fructificarea unora din ideile și sugestiile sale în acest sens, își mai așteaptă, încă, cercetătorii. E de menționat că intuiția sa istoriografică l-a determinat pe Nicolae Iorga să preîntâmpine o eventuală acuzație că ar admite și susține romanitatea și autohtonismul românilor din patriotism: "Ca orice om cult și cu simțire normală îmi iubesc și eu neamul (...). Dar pentru a scrie istorie, n-am nevoie de iubire, nici de ură: îmi trebuiesc numai izvoare și minte sănătoasă în atâta măsură, câtă este de nevoie pentru a le lumina. Ce prezint eu aici este produsul unei astfel de observații imparțiale a izvoarelor autentice..."¹³.

3. - Pentru Nicolae Iorga, rolul migrațiilor în evoluția societății europene, în spațiul provinciilor fostului Imperiu roman, era mult mai redus decât cel al **localnicilor români**, cu atât mai mult în Dacia, unde aceștia, migratorii, **nu au creat un stat**. Teritoriile romanității organizate autonom, când imperiul dispăruse ca autoritate politică, au purtat numele de "Romani" sau "romanii populare" în gândirea lui Nicolae Iorga. Aceste "romani" ale romanității orientale vor deveni apoi **vlahii**, regiuni de populație și autonomie românească, asemănătoare celor născute în teritoriile occidentale ale fostului Imperiu roman. "Avem deci **vlahii** - scrie Nicolae Iorga - corespunzătoare **romaniilor** vechi, asemenea cu **scheile** slavilor: **Vlahii Mari** și **Mici**, de Sus și de Jos, până la o **Vlahie Mare**, tocmai pe la **Corbavia în apus**".¹⁴ Aceste **romanii** - un mozaic de țări românești - erau alcătuite din **sate** locuite de **țărani**, aceștia fiind de la începutul involuției Imperiului roman și până în secolul al XVI-lea "factorul decisiv al istoriei românești."¹⁵

Cercetările arheologice de pe teritoriul Daciei au condus la dezvelirea unor astfel de **sate** - nuclee ale **Romaniilor populare** din sec. VI. e.n. la **Botoșana**, **Dodești** și **Cândești** în Moldova, **Budureasa** și **Ipotesti-Cândești** în Muntenia, **Sânmiclăuș** și **Bratei** în Transilvania; **Biharea**, **Sânnicolau Român**, **Berea** și **Ciumești** în Crișana.

4. - **Etnogeneza românească** a fost gândită și scrisă de Nicolae Iorga cu o forță inegalabilă. Marele învățat a dispus însă, pentru datele informative și interpretări, de trei sinteze, mai limitate cronologic, dar de o severă erudiție și acribie: **Contribuția la Dacia înainte de romani** de I. Andrieșescu (1912), **Getica. O preistorie a Daciei**, de Vasile Pârvan (1925) și **Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien**, de I. Nestor (1933).

Analizând judicios raportul dintre autohtoni și influențele primite de afară,

12. - **Idem**, **Problema părăsirii Daciei de către împăratul Aurelian**, în **RHSEE**, I, 1-3, 1924, p. 37-58; **idem**, "**Romania**" **dunăreană și barbarii în secolul al VI-lea**, în **Revue belge de philologie et d'histoire**, III, 1, 1924, p. 35-50.

13. - **Idem**, în **Istoria poporului românesc**, ediție îngrijită de G. Penelea, București, 1985, p. 13-14.

14. - **Idem**, **Istoria Românilor**, II, p.294.

15. - Ș. Papacostea, **op. cit.**, **loc. cit.**, p. 406.

Nicolae Iorga ajunge la încheieri dintre cele mai precise și durabile, deschizând, în același consens de idei, largi câmpuri unor cercetări de anvergură pentru continuatorii operei sale. Rodnice ni s-ar părea realizarea unor studii de adâncime, erudiție și orizont contemporan la multe dintre ideile și sugestiile ce le conțin cele două volume (I₂ și II) din **Istoria Românilor** dedicate mileniului I e.n. Dar, pentru aceasta, consider că ar fi nevoie de eforturile conjugate ale unui întreg nucleu de cercetători din cadrul unui institut de profil.

În partea finală a acestei comunicări, ne cerem îngăduința de a încerca să gândim, dată fiind această sesiune dedicată lui Nicolae Iorga, într-o manieră neteoretică, ci de pe pozițiile istoriei antice și arheologiei.¹⁶

E cunoscut că Nicolae Iorga a fost inițiatorul și creatorul unor moderne institute române de studii istorice și nu numai istorice și în străinătate: **Institutul român din Paris**, **Școala română de la Roma** - aceasta împreună cu Vasile Pârvan -, **Institutul român de la Sofia**, iar prin discipolul său, Gh. Brătianu, se proiecta un **Institut român la Constantinopol**.

Studierea operei lui Nicolae Iorga implică organizarea, firește de către statul nostru, unui **Institut Internațional Nicolae Iorga**, la care să studieze cercetători români, cercetători din țările Europei, și măcar câte doi-trei cercetători din continentele extra-europene. Aceasta ar impune-o opera sa - istoria românilor și istoria universală, adâncă și inextricabilă înaltă idee de umanitate ce o degaja - "**unitatea absolută a vieții omenești**", deci a istoriei și istoriografiei umanității. Prin Nicolae Iorga - prin opera sa - s-ar putea cuprinde mai atent și sistematic, desigur prin studiu necurmat, istoria poporului român în umanitate, în istoria universală. Nicolae Iorga, după Dimitrie Cantemir, și prin continuatorii operei sale, Gh. Brătianu și Andrei Oțetea, a făcut din istoria universală o oglindă pentru a înțelege istoria românilor, și, din istoria poporului român, un loc de cumpănire a istoriei universale.

După cum scria istoricul german Karl Erdmann, Nicolae Iorga - acest **uomo universale**¹⁷ - a mai fost, alături de Marc Bloch și Marceli Handelsman, un erou al luptei antinaziste, un erou al umanității.

Opera și faptele vieții sale, caracterul său neîntinat și moartea sa tragică fac din Nicolae Iorga un simbol nu numai al istoriografiei contemporane, ci al umanității în genere. E straniu că **UNESCO** nu a găsit încă de merit o aniversare pe plan mondial a omului care a scris genial cea mai întinsă operă din istoria umanității.

16. - Cf. D.M. Pippidi, **Nicolae Iorga, istoric al antichității**, Buc., 1945, conferință ținută în 1944.

17. - Karl Dietrich Erdmann, **La Communauté occuménique des historiens**, București, 1980, p. 6 (Extras).

L'HISTOIRE ANTIQUE DANS L'OEUVRE DE NICOLAE IORGA

Resumé

L'auteur attire l'attention sur les ouvrages de Nicolae Iorga, concernant l'antiquité, celui-ci étant un des premiers savants qui ont accordé l'attention méritée à la priorité de l'ELAM dans l'histoire du développement du monde classique oriental.

Dans l'histoire ancienne de la Roumanie, Nicolae Iorga a apporté des contributions décisives, solides même à présent, concernant

1. La division en périodes de l'histoire ancienne - antique - de la Roumanie.
2. Le caractère autochtone et la continuité du peuple roumain.
3. **Les romanies populaires** dans la Dacie des siècles post auréliens.
4. L'ethnogenèse roumaine.